

19 MAYIS VE TRABZON

Yazan : Ciravoğlu Tefik Vural

Ebedi Şef, kahraman Atatürk «Milli Mücadele» tarihimizi aydınlatan büyük söylevlerine: «1335 senesinin 19 Mayıs'ında Samsun'a çıktım.» Sözleriyle başlar. Türk tarihinin akışını değiştiren bu «Tarihî Mücadele» nin ilk basamağı olan 19 Mayıs gününü bu kadar kısa bir cümle ile anlatan Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa dünya tarihine yepyeni bir sahife ekleneceğini bildiği içindir ki; bu üzüntülü yolculuğunun şahsını ilgilendiren taraflarına hiç dokunmadan söylevlerinde doğrudan doğruya genel durumun izahına girişir.

Atatürk'ün büyük nutuk adlı kitabının dördüncü sahifesinde Trabzonumuzu ilgilendiren şu satırları; o zamanki halin vahametini bize göstermesi itibarıyla buraya yazmayı faydalı buluyoruz: «Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde teşekkül etmiş ve İstanbul'daki merkeze merbut (Pontos Cemiyeti)

suhulet ve muvaffakiyetle çalışıyor. (Vesika : 2)

Vaziyetin dehşet ve vehameti karşusunda, her yerde, her münaka- da bir takım zevat tarafından mu- kabil halâs çareleri düşünülmeğe başlanmış idi. Bu düşünce ile al- nan teşebbüsât, bir takım teşekkül- ler doğurdu. Meselâ Edirne ve ha- valisinde «Trakya Paşaeli» unvanile bir cemiyet Şarkda; (vesika: 3) Er- zurumda ve Elâzizde (vesika: 4) merkezi umumisi İstanbulda olmak üzere «vilâyatı şarkıye müdafaayı hukuku milliye» cemiyeti teşkil e- dilmişti. Trabzonda «Muhafazayı hukuk» namında bir cemiyet mev- cut olduğu gibi Dersaadet de Trab- zon ve havalisi adem merkeziyet cemiyeti vardı. Bu cemiyet merke- zinin gönderdiği murahhaslarla, Of kazası ile Lâzistan livası dahilinde şubeler açılmıştı. (Vesika: 5) ve (Vesika: 6)

Bu tarihî vesikalarla gösterilen;

o zamanki Karadeniz bölgesinde ayrı ayrı zmaçlar kovan cemiyetlerden başka memlekette İngilizlere sığınalım, Amerika mandasını kabul edelim diyen çok kimselerin de bulunduğunu burada sırası gelmişken söylersek tarihî bir hakikatı ortaya koymuş oluruz. Bununla beraber; biz burada; o karışık günlerde üzerine faal görevler almış olan bu, çeşitli cemiyetlerin her birinin, ayrı ayrı nelerden ibaret olduğunu ve kimlerden teşekkür ettiğini belirtmek niyetinde değiliz!...

Yalnız Atatürk'ün Samsuna ayak bastığı tarihî 19 Mayıs günü ne yakışan günlerde, Trabzonda büyük davaya samimiyetle inanan imanlı insanların bu cetin «Mücadele» ye nasıl hazırlandıklarını kısaca burada belirtmeyi; başta Ebedî Şef olduğu halde O'nun arkasında yürüyenlerin; hepsinin hatırasına karşı bir saygı ve şükran borcu sayıyoruz!...

Bilinen hakikat şudur ki millî tarihimizin o karanlık günlerinde Atatürk'ünde işaret ettikleri gibi Trabzon ve çevresini saran seslerin en uğursuzu Rum Metropolitide birlikte; Osmanlı meclisi mebusanı azasından, Zatişahanenin iltifatlarına nail olmakla müftehir, mebus Kofidi'nin bayraktarlık ettiği (Pontoscu) ların çatlak sesi idi. Bu uğursuz ve tehlikeli sese karşı en uyanık hareket eden teşkilâtda şüphesiz «Muhafazayı hukuku millîye cemiyeti» elmuştur.

Bu gün artık ilelebet hayal olan (Pontosculuk) ve Pontosculara karşı ayaklanan memleketin hamiyetli ve vatanperver evlâtları zamanın en çetin şartları altında, «Muhafazayı hukuku millîye cemiyeti»nin

çatısı altında toplanıp «Misakı millî» nin gerçekleşmesi için büyük davaya bütün varlıklarıyla katılmışlardır. Samsuna ayak basan Büyük Kurtarıcının Kavak nahiyesinden Trabzona çektiği ilk telgraf o zaman Trabzonda «Muhafazayı hukuku millîye cemiyeti» nin başında bulunanlar için ne büyük bir ümit ve heyecan kaynağı olduğunu burada anlatacak bir söz bulmak o günleri ancak bir daha yaşamakla mümkün olabilir! İstanbul hükümetinin aciz ve meskenet içinde müstevliye teslimiyet gösterdiği bir sırada üçüncü ordu müfettişi Mustafa Kemal imzasile çekilen bu telgrafı takib eden Havzadan, Amasyadan gelen ikinci ve üçüncü telgraflar kendi başının kurtuluş çarelerini araştıran halk kitlelerinin kurduğu bir teşkilâta «Cıdali Millî» nin başladığını bildirmesi ve bu uğurda «Vatanî vazifeye devam» olunmasına işaret etmesi kadar kuvvetli bir inan kaynağı olamazdı!...

İşte bu ümit ve inan kaynağından aldığı hızladır ki Trabzon yeni bir hamle yaparak Erzurum kongresine kolayca hazırlandı. Erzurum ve Sivas kongrelerinden sonra bütün bir memleketi kucaklayan «Müdafayı Hukuk» teşkilâtına inkılâb eden Trabzon «Muhafazayı hukuku millîye cemiyeti»nin bu gün çoğu Tanrının rahmetine kavuşmuş gayretli simalarının hatıralarını burada saygı ile anmak gerekir...

Günden güne mukadderatımızın ufuklarında kara ve tehlikeli bulutların çoğalmasına rağmen millet kendi bünyesinde bir zindelik duymaya başlamıştır. Millî ayaklanma yurdun her tarafında amansız bir hızla yayılıyordu. İzmir, Adana ve

İstanbul'un itilâf devletleri ve Yunanlılar tarafından işgali bu millî şahlanışın bir yanardağ halini almasını sağlayacak olaylardı. Bu işgal yurdun her tarafında mitinglerle protesto edildiği gibi Trabzonda da bu güne kadar misli görülmemiş bir şekilde tel'in edilmiştir. Trabzonun o gün nasıl bir volkan halini aldığını burada anlatabilmek için o zamanlar şehirde yayınlanan 20 Ocak 1920 tarih ve 107 sayılı İstikbal gazetesine göz gezdirmek icab eder:

Bu gazete miting günü on binlerce halkın millet meydanına—şimdiki belediye parkının bulunduğuyere—toplandığını yazdıktan sonra; miting yerinin alâyiştan uzak gayet sade olduğunu, yalnız söz alan hatiplerin bulundukları yerde bir bayrak asıldığını belirtiyor. Bu tarihî hadiseyi büyük punto harfleriyle «Trabzonluların tezahüratı Vatanperveranesi» diye adlandıran gazete itilâf devletleri mümessillerine çekilen protestoları aynen şunlarına aldıktan sonra efkârı umumiyenin şiddet ve infialini belirtir: «... n u t u k l a r ı da aynen yazmaktadır. Bu muazzam mitingde ilk defa söz alan hatiplerden Faik Ahmet bey—şimdiki millet vekilimiz Faik Ahmet Barutcu—bu mitingin maksat ve manasını belirttikten sonra halka hitap ederek demiştir ki: Biz şimdi Avrupaya bağırıyor ve diyoruz ki: «Ey dünya ya insaniyet uğrunda harp ettiğini söyleyen devletler, sizin için hak ve adaletin mikyası dîn ile milliyet ile zaman ile, mekân ile tebeddül mü ediyor. Milletler hakkı garpta başka şarkta islâm âlemler için başka manalar mı ifade ediyor. Mütareke»

namemizi imza etmekle bize Vilson prensipleri ahkâm insaniyet perveranesi dahilinde hakkımızı vereceğinizi vaad etmiş olmadınız mı? Bu sizin için bir namus borcu değil midir? Türk'ü İstanbuldan çıkarmak O'nu imha etmek demektir...» Buraya ancak birkaç cümlesini alabildiğimiz Faik Ahmet Barutcu'nun bu ateşin söylevinden sonra hitabet kürsüsüne Darülmüallimin müdürü Mustafa Reşit bey—şimdi Halkevi başkanı Reşit Tarakcioğlu—geliyor ve «Muhterem hemşeriler» diye aynı şiddet ve infial içinde söze başlıyor; Tarakcioğlu burada kendine has belâgatile millî hakları korumaya çalışarak garbın ilim ve insaniyet âlemini hak ve fazilete davet ederek şu sözleri söylüyor: «... her an imdadına koşmak istediğiniz insanlığı çiğnemeyiniz, kendi prensiplerinize insani düsturlara sadık kalınız!» Tarakcioğlu sert olduğu kadar boyun eğmeye, tok sözlerini Türk milletinin ma'şeri vicdanına çeviren şu cümle ile bitiriyor: «Eğer beşeriyet intikam ve kin yığınından ibaret ise eğer hak ve hakikat şu zamanda teslim olunmayorsa an'natına sadık kalmak için asaletine ve tarihine yapış!»

Ölümün, imhan mukarrer ise gözlerini hasretkeşi bulunduğu adalet ve insaniyete dik ve fakat öldürülmedikçe hakkını terk etme.»

Aynı mitingde söz alan heyetcanlı hatiplerden dava vekili Salih Zeki bey—Avukat Salih Zeki Tuğtekin'in şu cümleleri de bize o günün kaynaşan, coşan ulusal ruhunun kudretini gösterir: «İmdi, İngiliz, Fransız nüfuzu galibi altında iş görecektek olan sulh meclisi şayet bizi

mahvetmeğe karar verir, İstanbul'dan çıkarmak ister, merkezi Anadolu'ya çıkarmağa kalkışırsa, hakkı hayatını dava eden milletimiz, kalbini Allaha bir elini kitabı adle ve hakka, diğer elini de azim ve iman millîye dayayarak kudretini isbat, liyakatını izhar, varlığını şeref ve şanını muhafaza eder, yahut kanlı tabutunu badelmeyt sırrının anı te-cellisine kadar tarihi muazzamının şahikâi itilâsına is'ad ederek ikmali namus eyler.» Dördüncü hatip, merhum Behram Nail beyde; «Müslümanlar vatandaşlar! Bu gün şanlar, zaferler dolu tarihimizi en kara bir gününü yaşıyoruz. Düne kadar ordularımızın satvetinden, şecaatinden milletimizin harikalar yaratan kudretinden, hamasetinden, bahseden Avrupalılar bu gün bin yıllık varlığımızı inkâr ediyor! Ve zannediyor ki senelerce bütün cep-helerde yıldırımlar yağdıran, top-lar tüfenkler, güllerle boğuşan Türkler ve müslümanlar artık ölmüşlerdir. Hayır vatandaşlar! Biz ölmedik ve ölmeyeceğiz. Bir millet harpler gaip eder, muthiş felâketlere uğrar fakat hiçbir zaman öldürülemez...» Cümleleriyle hitabesine devam ederek itilâf devletleri mümessillerine yazılan protesto telgraflarını okuduktan sonra mitinge son verilmiştir. Yukarda adı geçen İstikbal gazetesinden buraya yazdığımız sözlerin; Kurtuluş savaşına atılan Karadeniz çocuklarının ateş ve heyecan dolu duygularını belirten ve yurdun genel durumunu aydınlatan birer tarihî belge olduğuna kaniiz!...

Atabrin Sıtma için En İyi İlâçtır.

19 Mayıs'da büyük kurtarıcının kutsal davasına gönülden bağlanan Trabzon ve çevresi çocukları aynı zamanda yurdun her tarafında olduğu gibi en gürbüz evlâtlarını savaş meydanlarına koşturmuş ve millî zaferin sonuna kadar kanı ile canı ile hizmet etmiştir. Bu büyük davada emeği geçen Trabzonluların millî tarihimizdeki şeref payını burada belirtmek için Atatürk'ün Trabzonu ilk ziyaretlerinde belediye reisi merhum Hüseyin Gazaz'ın hitabesine karşılık olarak irat bu yurdukları nutkun şu altın cümlelerini buraya almadan geçemeyiz:

«Arkadaşlar. beş sene evvel ilk defa Samsun'a ayak bastığım zaman bana kuvveti kalp veren vatandaşlarımın ilk safında kahraman Trabzonluların bulunduğunu asla unutmuyacağım. Sakarya melhamei kübrasına üçüncü fırka ile yetişen Trabzon evlâtlarının meydanı muharebede gösterdikleri fedakârlığın kıymetli hatırası daima dimağım da menkuş kalacaktır. Bu vatanperver halka, o kahraman evlâtlara malik olan bu kıymetli memleketimizi bir (Ermenistan) mahreci veya muhayyel bir (Pontos) krallığı ülkesi yapmak talep ve tehditleri ne meş'um idi. Şüphesiz ana bu set ilelebet hayal olmuştur.» İşte bundan ötürüdür ki 19 Mayıs bizim için zulüm ve haksızlığa uğrayan milletimizin kendi kanile temelini atıp kurduğu bir şeref ve şan anıtı olduğu kadar; baştan başa mücadele ve heyecanlarla dolu kurtuluş tarihimizin de eşiği sayılır!...

Ciravoğlu Tefvik Vural

Abdurrahim Şerif Beygu

VE

Erzurum Tarihi

(II)

Yazan : Reşit Tarakcıoğlu

Geçen sayımızda Abdurrahim Şerifin Erzurum tarihinin yazılmasına esas olan Erzincan, Kemah gezisine sözü düşürmüş idim. Bu yazımda o gezi için değerli ölünün o zaman vermiş olduğu raporu aşağıya yazıyorum :

Erzurum Maarif emaneti aliyesine

1— Ağustos 1928 de Tercan, Erzincan, Kemah kaza ve vilâyetindeki Türk asari tarihiyesi hakkında bir tetkik seyahati yapmak için Erzurumdan hareket edilerek havaliimezkürede devam eden yirmibeş günlük seyahati tetkikiyemi havi rapordur :

Tercanda :

Burası zannedildiği gibi yakınlarda teşekkül etmiş bir kaza değildir. (H. 650) de Konya Selçuk padişahı (Keyhusrev) zamanında Erzuruma tabi bir kaza olduğu tarihçe mukayyettir. O zaman ki imlâsı (Derecan) suretinde yazılıdır. Garptan şarka giden yol üzerinde bulunduğundan eskidenberi şark seferlerine çıkan milletlerin güzergâhı olmuştur. Kurunu-ulâ ve vustade nasıl ki İran Husrevleriyle Roma kayserleri biribirinin hududu na tecavüz için muharip orduları

nın ekserisini bu kazadan murur ettirdikleri gibi Türklerde zaman zaman şarka veyahut garba hücumlarında yine bu kazadan geçmişlerdir. Ak ve Karakoyun devletleri Tercan sahrasında müteaddit defalar birbirleriyle çarpıştığı gibi Fatih Sultan Mehmet de şarkın büyük hükümdarı (Uzun Hasan) bu arazide (Otluk Beli) muharebesinde mağlûp etmiştir. Bu cihettendir ki Tercan, Türk tarihinde gerek veka'iiharbiyeye sahne oluşu ve gerekse şark ve garp Türk fatihlerinin ordularına güzergâh olması itibarıyla bir hatıratı tarihiyeye maliktir. Tercanda Türk asari mimarisinin bir nümunesi addedilmeğe lâyık olan (Türbe ve İmaret) vardır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde bu türbenin Akkoyun hanedanı hükümdarına mensup (Mama Hatun) a ait olduğunu yazmaktadır. Bu hususa ait kaza halkının verdiği malûmatta Evliyanın ifadesinden başka bir şey değildir. Gerçi türbede bir takım küfi hatlardan ibaret yazılar var ise de okunan kısımlarında tarihine, makberdeki zata ait malûmat elde edemedim. Yalnız türbeyi yapan zatın ismi okunamayan ahlathı bir zat olduğu anlaşılmıştır. Zannımca (Mama) kelimesi bir ismi hakiki ol-

maktan ziyade sonradan ilâve edilen bir unvan olsa gerektir .

Türbe ve imaret altıncı asrın hicri mimari uslubunu andırmaktadır. Akkoyun ve Karakoyun hükümdarlarının Bayburt, Sivas, Ahlat, Erzurum şehirlerinde pek az kalan asarlarının hiç birisinde Tericanda olduğu gibi sanat inceliği müşahade edilemez. Buradaki türbe ve imaretin Akkoyunlulara aidiyetini pek de kabul edemem; bahuş mimarın ahlathlı olması bana Konya Selçuklarından kalma bir eser olduğu kanaatını vermektedir. Ahlat bir buçuk asır kadar Selçukilerin himayesi altında kaldığı müddetçe ahlathının çoğusu mimarlıkla istigal etmiş ve Konya sultanlarının camilerini, saraylarını, hamamlarını, imaretlerini, köprülerini hemen bunlar yapmışlardır .

Ahlathlıların mimari eserlerinin hududu umumiyesini bilen bir adam rasgele eski bir binanın kitabe tarihini okumadan heyeti umumiyesinin arzettiği manzara, vaziyetten mimarın Ahlatlı olup olmadığı anlaşılır. Diyebilirim ki Selçuk eserlerinin yüzde doksanın mimarı Ahlatlıdır. (Acizlerinin Ahlat tarihine ve mimarlarına ait haylice tetkikatım vardır; parasızlıktan neşrine imkân hasıl olamıyor.) Bu hayalide Tercandaki türbenin mimari zinet ve zarafetine yaklaşacak bir eser olmadığından dolayı bunun iyice muhafaza edilmesi lâzımdır. Türbe caddeye yakın ve şimaldedir. Haricen bir üstüvane şeklinde kalın dört metre irtifainde bir duvarla çevrilmiştir. Kapısı cenube müteveccih, başlığı mihrap şeklinde girift ve kabartma taşlarla müzeyyendir; etrafı küfi hatlarla mahkûktur. Dı-

varı malzemei inşaiyesi kırmızımsıtrak sert taşlarla mebzul kireç ve kumdan teşekkül etmiştir. Kapıdan girilince ortada üstüvane benzeyen ve tepesi ehramla nihayetlenen türbe görünür. İki kat olup alt kata merdivenle inilir ki burası mendifengâhdır, burada kitabe taşı olmadığı gibi evvelce yapılmış olan kabir de tahrip edilmiştir. Üstkat ise bir zaviyedir. Bina o kadar sağlam ve metindir ki zerre kadar eseri harabi yoktur. Hariç divarların diplerinde dört tane Selçuk kabiri sisteminde taş sandukalar vardır; yazıları silinmiştir. İmaret türbenin yakınındadır. Murabba şeklinde çok büyük bir binadır, ortası genişçe bir meydanlıktır, ahır ve odaları vardır. Sultan Mes'udi Selçukinin Konya Aksarayındaki yaptırmış olduğu kervansarayına benzer, yalnız bunda tezyinat yoktur .

Tercanın dört saat garbında (Kargın) köyü vardır. Burayı (Kargın ili) Türkmen aşireti tesis etmiştir. Zaten halkta Türkmen aşairine mensup olduklarını söylüyorlar .

Erzincanda

Amasya müverrihi (Hüsamettin bey, (Nüzhetülmüştak) dan iktibasen Erzincanın ismi (Peçenek) Türklerinin reisi (Ersanhan) dan alındığını yazıyor. (Ersan) saylette ibrazı metanet eden şeye denirmiş .

Erzincanın etrafı dağ, ortası bağ ve bahçedir. Fırat bu güzel ovanın garbindan akar. Erzincanın seli meşhurdur . Bu hususta halk şairlerinden biri bu selden bahsederek der ki :

Çoktan beridir çeker idim Erzincanın yasını
Ölmeden görseydim Erzincanın ovasını

Cuşe gelmiş cuşe gider selin Erzincan senin

Erzincan zaman zaman sel tehlikesi geçirmiştir. Dağ eteklerindeki bağ ve bahçeleri çok lâtiftir, ilk bahar eyyanı bu köylere taravet ve neşe saçarak geçer. Yine şairlerden biri bu köylerin tabii güzelliklerinden mülhem olarak der ki :

Çifçiler tohumu eker
Keklikler dağda seker
Aşıklar bağda hu çeker
Aşıkistan zamanıdır
Sarmaşık ağaca dolaşır
Gül bülbül ile barışır
Güzeller birbirine karışır
Güzelistan zamanıdır
Her bağda bu gül bitmez
Gülsüz yerde bülbül ötmez
Yaram çoktur merhem yetmez
Sar yar, yaramı yaramı

Erzincanın iklimi, havası iyi, tabii güzelliklerinin çok olması sayesinde ki tarihte bir çok defa büyük ve küçük Türk hükümetlerine paytaht olmuştur. Vakayii tarihyesinin karışıklığına rağmen bu şehir lütuf ve tali eseri olarak tahribat ve katliamlara maruz kalmamıştır. Mazisi daima refah ve saadetle geçmiştir. Erzincan Türk tarihini itibariyle fevkalâde ehemmiyeti haizdir. Üçyüzelli sene zarfında muhtelif Türk hükümdarlarına intikal etmiştir. Sırasile dört yüzaltmış beşte (465) te Bizanslılardan fethe den (Alp Arslan) ın silâh arkadaşı (Menkûç) Erzincanı alıyor. (Menkûç Oğuz lügâtınca küçük Tanrı manâsına gelirmiş. Amasya müverrihi (Hüsamettin bey) Bunun ailesinden beş zât padişahlık yapmıştır :

- 1 - Menkûç İshak gazi
- 2 - Davudu evvel bini Menkûç
- 3 - Fahrettin Behram şah bini

Davut

4 - Alâiddin Davut Şahiseni bini Behram Şah

5 - Nizamettin bini Davut sani Bunların Erzincanda müddeti hükümetleri 65 senedir .

Sonra Konya Selçukilerine (H. 700) den itibaren Moğol Kaanlarına, 736 (H.) de Ebusaidin ümeraından Alâiddin Ertenaya, 787 (H.) de bu aileden Tahratin'a bundan sonra Sivas Hakimi Kadı Burhanettin Ahmed'e sonra Timurlenk'e Akkoyunlulardan Osman Bayındıra Osmanlılara, Şah İsmail'e tekrar Osmanlılara geçmiştir.

Erzincanın camilerini, mahal'elerini, sokaklarını, kabristanlarını günlerce gezip dolaştım; parlak mazisinden kalması lâzımgelen Türk asarini teharri ettim, fakat heyhat ümüdimde aldandım, asari eslâfın ihmal ve cehaletimiz yüzünden bu derece tahribe maruz kalması teessürle karşılanacak bir keyfiyettir. Mevcudiyeti tarihiyemizin hatıratını yade vesile olan o kıymettar asarın mahiv olması milli duygularımızdan birçoklarının da gaip olacağını düşünmedik, taharriyatımda tesadüf ettiğim şeyler, bunlara karşı ihmal ve lâkayidimizin canlı birer misalini teşkil eder .

Adi bir duvara konulmuş kıymettar bir mermer kitabe, su mahzeninin bir tarafına yerleştirilmiş bir künbedin işlemeli bir taşı, bir çeşmenin üstüne yanlış olarak konulmuş başka bir kitabe taşı, hülâsa her tarafta seçilmiş asarın birer kıymettar parçalarına tesadüf ettim. Camilerin kitabeleri ekseriya ya alçı ile sıvanmış veyahut direklerle kapatılmıştır. Halbuki kuyuda vakfiyede Erzincan birçok hükümdar

ve emirlerin asarı hayriyeleril- do-
lu olduğu gösteriliyor. Erzincan ev
kaf dairesile eşhası hususiye yedinde
bulunan vakfiyelerin pek azını tet-
kik ve istinsah ederek şanlı ecda-
dımızın mahiv ve münkariz olmuş
asarı umranlarının mevki ve mahal-
lerini tesbite muvaffak oldum; eğer
1341 (1924) Medreselerin ilgasında
Erzincan valisile maarif müdürü
Türklüğe ve tarihine alâkalarını bi-
raz göstermiş olsaydılar, milli tari-
himiz için pek mühim vesaik teşkil
eden medreselerin kitabe taşlarını
hüsnu muhafaza ederlerdi. Halbuki
böyle yapmadılar medreseleri he-
dim ve tahrip ettirerek kitabe taş-
larını yokettiler. Acizleri bin müş-
külâtla bu medreselerin yerlerinde
hafriyat yaptım, toprak altından
çıkan birkaç tane kitabe taşlarının
kırıklarını bir araya getirerek mâna
çıkarmaya çalıştım; nihayet elde
ettiğim malûmatla Erzincanın tari-
hi simalarını bunlarla tevsik ettim:
sirasile :

1 — Melik tahratinın kadısı if-
tiharriddinin medresesi

2 — Akkoyunlu hükümdarı U-
zun Hasan'ın oğlu Ugurlu Mehmet
beyin kabrı,

3 — Fahriddin Behram şahın
künbedi ve medresesi,

4 — Tahratin beyin medresesi,

5 — Akkayonlu devletinin mü-
esisisi Hacı Kutluk beyin babası o-
lan Turalı beyin medresesi ve tek-
yesi ,

6 — Konya padişahı Keyhusrev
in veziri ve Erzincan valii umumisi
Muiniddin Süleyman Pervanenin
medresesi,

7 — Ertana beyin veziri Ayna
beyin medresesi,

8 — Alâiddin Keykubadi Sani

nin yaptırmış olduğu kale duvarla-
rının baki kalan parçaları ve te-
melleri

9 — Mevlâna Celâleddin Rumi
nin muridi Halîlüllâh Çelebinin çeş-
me ve camii

10 — Alâiddini Keykubadi Sa-
lis bini Keyhusrevin künbedi,

11 — Altıncı asrın hicri ortala-
rında Semerkantdan Erzincan'a gelen
Sofiyandan Sultan Seyit (Hakiki
İsmi Acıbsir) Merkadı. Bu medrese-
lerin sahipleri bir çok kütübü
nefise vakıf ettikleri vesaikten is-
tidlâl edilmektedir. Gerek Erzincan-
nın sukutunda ve gerekse medrese-
lerin ilgasında bunlardan binlercesi
ya ziyaa uğramış veyahutta aşırıl-
mıştır. Hali hazırda bir hayli kitap
vardır. İçlerinde kıymetlileri çoktur.

Kemahta

Erzincanın cenubî garbisinde
Fırat nehrinin açtığı boğaz içinde
Kemah kasabası vardır. Kemah
(Hüsamettin beyin kaydına nazaran
Kemah oymağı peçeneklerden Key-
mak namında bir kimsenin evlâdı
olup meskenleri Elyevm Kemah
namıyla meşhur olan kasaba ve ha-
valisi idi. Kemahın aslı (Keymak)
dır. Amyen marselene nazaran ku-
runu ulâda Kemahın ismi (Kömeta-
ne) namile meşhur imiş. Bize Kema-
hın şöhrat ve ehemmiyetini kurunu
vustanın şark muharrir ve müver-
rihleri eserleriyle tanıtmışlardır.
Suriyeli müverrih (Arapşah) ile (Ti-
murlenkin) zafernamesini manzum
ve mensur bir surette yazan Edip
N. İrani (Şerefettini yezdi) Timur-
lenkin Kemah kalesi önünde aylar-
ca süren muharebelerini hikâye e-
der. Bu cihetten Kemah kurunu ulâ
ve Vüstada kalesinin metanet ve

yüksekliği ile ehemmiyet kazanmış
ve müteaddit defalar Fatih hüküm-
darların muzaffer silâhlarına muka-
vemet göstermiştir. Kemahın Türk
tarihi itibariyle vekayii Erzincan
tarihinin aynı gibi olup Yıldırım
Bayazıt'ın namdar kumandanı (Tü-
mür taş) Paşa tarafından (Kadı
Burhanettin Ahmet) in elinden alı-
narak muhafazasına Erzurumlu
Mustafa paşa tayin edilmiştir .

Bilâhare Acemlere intikal etmiş
921 (h) tarihinde Yavuz Selim kah-
ren kaleyi zaptederek (Karaçin oğ-
lu Ahmet) paşayı muhafız tayin et-
miştir .

Kemah kalesi yekpare bir kaya
üzerine bina olunmuş, her tarafı
uçurumdur. Kalede lâyuad mağara-
lar, tahtazemin yılan kavi imtidat
eden dehlizler çoktur. Kalenin her
tarafında tepecikler vardır ki bun-
lar vaktiyle harap olan mebanini
enkazından başka birşey değildir.

Kaleden tahtazemin bir yol Fı-
ratın altından geçerek karşı sahile
çıkarak, Kalenin ekseri duvarları yı-
kılmıştır, tesadüfi olarak buradan
ev eşyası kadim meskûkat çıkmak-
tadır. Mağaralar ve dehlizler çok
eski zamana, tarihin karanlık de-
virlerine ait olduğu anlaşıyor. Bi-
zim birkaç satırla kalenin bu büyük-
lüğünü, yüksekliğini izah etmekli-
ğimiz mümkün değildir. Ancak bu-
nun hakkında bir rehber yazmakla
mümkün olabilir .

Kaleyi halkın terkedip bayırlar-
da, derelerde iskân etmeleri 1260
tarihinden itibaren başlar. Bundan
sonra kale harabiyete süratle yüz
tutarak büsbütün metruk kalır. A-
rasıra kürtlerin Kemahı yağma için
hücumlarında ahali kaleye iltica e-
derék kürt vahşetinden kurtulduk-
ları çok olmuştur. Kale halkının ha-

tıralarında, darbı mesellerinde, tür-
külünde tesir yapmıştır. Buna ait
masallardan :

Kale kebana bakar,
Önünden Fırat akar,
Delikanlı dururken,
İhtiyara kim bakar .

Diğer :

Kalenin burcu muyum,
Dil bilmez gürcü müyüm
Kör olasin ey felek,
Ben harcı mıyım

Kemahta bir çok Türk asarı
vardır, bunların kısmı azami harap
olmuştur. Erzincanda olduğu gibi
kitabe taşlarının kırıklarını öteden
beriden topladım. En ziyade İlhani-
lere ait künbetler vardır. Menküç
gazinin künbedi Fırat kenarındadır.
Sultan, künbedin altında tabut için
de olup vücudunun aksami asliyesi
çürümemiştir. Menküçün vakfiyesi-
ni elde ederek tetkik ettim; bunun
uzunluğu 2,18 metre, arzi 21 santi-
metredir. Yazısı talik olup 62 satır-
dır, tarihi 587 (h:) dir. Bu vakfiye
çok mühim ve kıymetdar vesaiki
tarihîyeden maduttur .

Anadolu devleti Selçukisinin
himayeleri altına alan ilk İran İl-
hanileri Selçukilerin umuri idarele-
rini kontrol ettirmek için saraya
mensup ve selâhiyeti vasia sahibi
büyük kumandanlar göndermiştir.
Bu zatları Kemah ve Aksarayda
oturarak birisi şark ve diğeri garp
memalikini nufuzu idareleri altına
almışlardır .

Burada Moğol kumandanlarının
ailelerine ait olmak üzere dört kün-
bet vardır. Bunların en güzeli (No-
gay Hatun Tabraman) in künbeti-
dir; bu kadın meşhur Menkükaan'ın
umumi kumandanı (Çirmagon No-
yin) in ailesi olsa gerektir. Bu zat
654 (h) ricalındandır .

Kanturali Trabzonda

Trabzonumuzu ilgilendiren bir olay ;

-2- Yazan : M. Kemal Yanbeğ

Atların bir çok yürüyüşleri vardır cenk ve spor atları eşkin yahut kara eşkin veyahut tırıs giderler her şeyde olduğu gibi imparatorluğun son zamanlarında (rahvan) denilen yürüyüş çıktı şu ata sözümüz rahvan atın makbul olmadığını (atın ahmağı rahvan olur) sözü ile teyid ediyor. Rahvan kovduğuna varamadığı gibi kovulanda mutlak yakayı ele verir çünkü düz yol ister geniş ve yokuşta rahvan yürüyemez halbuki eşkin yerin her örnek engellerini aşar ve muradına erer .

Kanturalı ağır gürzünü havaya atıyor yere indiği zaman derhal kavıyor yani kolayca tutuyor bu ağır gürz süratle indiği zaman değme el ona karşı gelemmez: Şimdi arkadaşlarına hitap ediyor :

Kemah, ülema ve meşahirinden Seyit Kıvamuddin, Seyit Eşrefiddin, feylezof Yezid Ali, Cemaliddin, Şeyih İlyas, mütesavvif Kelâmi Yakup gibi zevat 7 - 8 nci asrın ricalındandır .

İşbu rapor hülâsası emaneti aliyeye takdim kılınır .

26 Kânunu evvel 1928

Erzurum Erkek Muallim Mektebi

Tarih ve coğrafya muallimi

Abdurrahim Şerif

Reşit Tarakcıoğlu

1 - Hey kırk eşim kırk yoldaşım 2 - Yügrük olsa yarışsam. 3 - Güçlü olsa güreşsem 4 - Haktaala inayet eylese 5 - Üç canavarı öldürsem 6 - Güzeller serveri sarı donlu 7 - Salcan hatunu alsam 8 - Anam babam ivine dönsem 9 - Hey kırk eşim kırk yoldaşım 10 - Kırkınıza kurban olsun başım

Şimdi başta Kanturalı olmak üzere tahminen yukarı pasinden meselâ aras boylarında olan şimdiki çoban köprüsünün yanında harabeleri bile Adem oğluna heybet ve dehşet veren Avnik kalesi yanında ki (Yağan köyünün) çayırliklarından kalktılar ve Vavuk dağına aştılar tam düşman sınırındadırlar :

Kanturalı bağlamasına yaslanarak arkadaşlarına koşma söyledi arzusunu amacını Ulu Tanrının inayetine hevale kıldı burada (ey) sözünün karşılığı (iv) de kullanılıyor bugün Bayburt şivesinde (eve) (iv) derler : Şimdi (i) harfiyle ifade etmeye mecbur olduğumuz bu harfin (ivmek) iveti sözlerinde olan (e) ile (i) arasında bir harftir :

Oğuznamenin bir çok yerlerinde evermek karşılığı ivermekle söyleniyor bunun manâsı aşıkâr ev sahibi itmek evermekten alınmıştır. Bu gün söylenen bu sözü divanı lûgati

-Türkçe bakarak bulabilirsiniz :

Bunlar bu süzde iken: Meğer hanım Teküre haber vardı: Hikâyeyi yazan Dede Korkut diyor ki hanım yani sultanım: Kanturalı arkadaşları ile bu sözde iken (Tekür) e haber vardı dediler ki: Oğuzdan Kanturalı derler bir yiğit varmış kızını dileyerek geliyor dediler kâfirler yedi ağaç yer karşı geldiler (ağaç) eski Türkçede bir mesafe terimi (bir ağaç kadar yer) gibi.

Neye geldiler yiğit değil (değil dediler): Bugün burada bir şaka yahut alay mevzu olan bu söz şimdi bile Bayburt-Kelkit havalisinde kullanılmaktadır. Diğer, değil buradaki (i) harfleri yine ivetideki (e) ve (i) arasında olan harftir ki karşılığı yoktur .

Bugün (il) ya el gibi konuşuluyor yahut (il) gibi .

Arkadaşları ve Kanturalı cevap verdiler :

Verişmeğe, alışmağa geldik dediler: Yani alıp vermeğe geldik diyorlar izzet, hürmet eylediler, akıcadır diktiler :

Ak-Bugün dilimizde munis olarak kullanılan bir sözdür. Rahmetli Samih Rifat Akdeniz kıyılarıyla onu ebedileştirdi. Fakat başka bir söze katıldığı zaman kullanılması çok zor geliyor bizim rahmetli sporcumuz Hüseyin Avni Aker'in soy adını birçok Türkçe düşgünleri (Aker) söylüyorlar. Alâ halı döşediler: Oğuzname alâ kalı döşediler diyor

Kanturalıyı alıp meydana getirdiler. Kanturalı Cemal ve Kemal ayası yiğit idi. Oğuzda dört yiğit (nikab) ile gezerdi. Biri Kanturalı biri Kara çökür biri (Kırk konuk) ve bir de boz aygırlı böğrek Kanturalı nikabını serpti, kız köşkten bakardı taraklı

ğı boşaldı kedisi mavladı (usul) olmuş dana gibi ağzının suyu aktı. Yanındaki kızlara ider (söyler) hak tâalâ atamın gönlüne rahmet eylese kabın kesup (heni) olyiğide verse, bunun gibi yiğide hayıf olaki canavarlar elinde helâk ola dedi şimdi bu çekici konuyu inceliyelim:

Kanturalıyı meydana getirdiler. Kanturalı Cemal ve Kemal ayası yani Cemali olgunlaşmış güzellik sahibi bir yiğit idi. (Nikabın serpti) yüzündeki peçeyi nikabı kaldırdı attı veyahut edebi bir mana ile yakışıklılığını cemalini âleme gösterdi demek istiyor. Serpti (teşhir etti demek Oğuz içinde Kanturalı ile birlikte dört yiğit yakışık ve görkemde dillere destan olmuşlardı, birisi Kanturalıki başarının en büyük sırları yiğitlikle birlikte burada görüldüğü birisi Kara çökür birisi onun oğlu (Kırk konuk) kırk konuk adı nasıl konulmuş şimdi bile Bayburt, Kelkit, Erzurum köylerinde önemli bir misafir geldiği zaman köyüleri yeni doğan çocuklarına bu adları korlar tekin deyil divanı lûgati Türkte rahmetli Kâşgırlı Mahmet Oğuzları her şeyin yenisini icat etmekle övüyor . (Birinci cilde bakınız Besim Atalay çevirmesi) • gün Kara çökürün evine kırk misafir gelmiş doğan bu yiğide (Kırk konuk) demişler: Birisi de parasarın Bayburt kalesinden pırlayıp uçan Beyböğrek ki Boz aygırı ile meşhurdur. Bugün Bayburtta Beyböğrekin aygırına ait ayak izleri gösterirler. Onun içtiği ve yıkandığı büyük gözeler kutu bir yer gibi ziyaret edilir .

Bu Yavuz dört delikanlı peçeli gezerlerdi çünkü kem gözden korkarlarmış İşte Türk yiğitlerine yeni bir moda sakın durmayın Avrupalılar yapmadan öyle bir şey icad et

din ki dünyaya dağılsın Türk terzi sine ve Türk tüccarlarına değerli bir fikir armağan ediyorum) K'z köşk ten bakıyordu. Taraklığı boşaldı (yani gevşedi) derhal sevdi: Bu ke lime şimdi Bayburtda kullanılıyor: Taraklığı boşaldı demek derhal uydu. teslim oldu alışverişte malını satacak adama taraklığı boşaldı ke disisi miyavladı (bu da aynı ifadede dir. Kendisi bile bu işe yanaşıyor talii yerinde demektir. Bu sözde yine Bayburt ve köylerinde müstamel dir.)

(Usul) olmuş dana gibi ağzının suyu aktı. Kitabı kopya eden rahmetli Kilisli Rifat bey bu sözün karışılığına (?) işareti koymuş anhyamamış bu sözde Bayburt ve civarında bugün yaşamaktadır .

(Usul olmuş dana) kışın boyuna saman yiyen dişleri ezilmiş biçare yavru dana ilk bahar gelmiş yeşile salıyorlar fakat usul olmuştur. Yeşil otları arzu ediyor fakat dişleri kamaşıyor yiyemiyor, isteginden ağzının suyu akıyor ağzının suyu akan (salcan) kızlara diyor ki Allah atamın (babamın) gönlüne rahmet etse de kabın kesup beni ol yiğide yerse; (Kesin) kesup beni ol yiğide ki halının küçüğüne bugün bile kalice deriz. Ağça koyunu kırdılar, burada kırdılar kestiler demektir. Yedi yıllık al şarap uçurdular (içirdiler): içurdular: yine orta ana dolu şivesinde böyle söyleniyor. (Aluben) alup Teküre (Tekfure) götürdüler... Demek karşı gelenler içinde Tekür yani kral yoktur öyle ya sinora gelen kralın adamları, onlara kılavuz olacak kimselerdir .

Kral yahut Tekur taht üzerinde oturmuştu yüz yavuz kâfir (yavuz burada yaman manasına kullanılı

yor) için giyinmişti bu (için) (zırh) manasına. Kanturalı yedi kat meydanı dolandı geldi kat burada (kerre) manasının karşılığı meğer kız meydanda bir köşk yaptırmıştı, cemî (hep demek) yanında olan kızlar al giymişlerdi kendü (kendisi) sarı giyinmişti. (Ala sarı da yakışır) yukardan tamaşa ederdi .

Kanturalı geldi kara şapkalı teküre selâm verdi, Tekur a'leyke aldı=demek (Aleyküm selâm) dedi demektir. Âlâ kalı (alâ halı) döşediler, oturdu .

Tekür ider: yiğit ne yerden gelursun .

Kanturalı: yerinden duru geldi apul, apul yürüdü (ağır ağır vakarla) ağ alnını aştı ağ bilek'lerini sığadı :

Ettiğim yani söyledi ki :

Karşı yatan karadağanı aşmağa gelmişim akan deli soyunu keçmeğe gelmişim .

(Eniğine) geyik koltukuna sığına gelmişim. Tanrı buyruğu ile peygamber kavli ile kızını almağa gelmişim .

Kanturalı kırala diyor kii karşıda yatan karlı dağına aşmağa akan deli suları geçmiye geldim. Fakat siyaset ve nezaket lâzım çünkü ak alnını beyaz alnını gösterdi çok beyaz bileklerini sığadı bu söz Türklerin beyaz yakışıklı olduklarını gösterir. Bütün arap acem şairleri bu mevzuu öğerek bitiremiyorlar. Diyor ki: eniğine yani çocuğuna geyik olup koltuğuna sığınıyorum. Ulu Tanrının buyruğu ile peygamber sözü ile kızını almaya gelmişim itine geyik: senin itine köpeğine geyik olurum demek. Sözler kralın hoşuna gitti.

Tekfur söyledi— Bu yiğidin sözü yüyrük= Güzel, eğer elinde hüneri varsa ;

Yine Tekfur eder: Bu yiğidi anadan doğma soyun, soydular.

Kanturalı altunlu ince ketan bezini beline sardı .

Burada kral bu yiğidi anadan doğma soyun emrini verdi Kanturalıyı soydular. Kanturalı altunlu ince ketan bezini beline sardı.

Demek o zaman Türkler ketan bezinin en incisini kullanıyorlar hem de altunla karışık olarak.

Bu gün Trabzonda (altınbaş ketan bezi) elân yaşamaktadır. İhtimalki yerli hanımlarımızın sandıklarında bunlardan güzel örnekler bulabiliriz. Bu örneklerin (Rize) de daha çok bulunması lâzım, ketancılık ketan hakkında daha fazla malûmat almak isteyenler bugün Trabzonda çıkan Halk gazetesinin 1943 tarihli kolleksiyonuna baksınlar Trabzon tarihi hakkında bir konferans başlığı ile adı geçen gazetenin dokuz basılışında etraflı ve tarihi arşivleriyle birlikte arzu ettikleri bilgiyi bulabilirler .

verse: (Kab) sığır hayvanlarını ahırlarda bağlamak için (U) şeklinde yaş meşe ve yahut başka ağaçtan yapılan bir alettir ki kabın resmini gösteren U nun boş yerine ipten veyahut deriden bir bağ geçirirler bir kısım köylerde kâb derler bu hoca ifadesider doğrusu (kab) dır fakat Türkçemizde bu (k) yı ifade edecek şimdilik (k) yoktur. Kalburdaki (k) gibi .

Bunun gibi yiğide yazık değilmi ki canavarlar elinde yok yere ölüp gitsin .

Şu halde kızın da babası olan kıralında gönülleri Kanturalıyı sevmiş fakat Kanlı Kocanın dediği gibi hüner gerek hüner . . .

Devamı var

Trabzon Büyükleri

Figani :

Asıl adı (Ramazan) dır. Mahlası (Figani) dir. Yavuz, Kanunî devirle rinde yaşamış bir şair idi. İstanhula giderek Kanunî'nin meşhur defterdarı (İskender Çelebi) ye intisap etmiş, cesurane şiirler yazmıştır.

Kanunî'nin eniştesi ve Sadri Âzami olan İbrahim Paşa, (Budin) den getirmiş olduğu bazı heykelleri (Atmeydanı) na diktirmişti, bundan dolayı Figani, hiç çekinmeyerek İbrahim Paşayı hicv ettiğinden genç yaşında kendisini idam etmişlerdir. Zavallının idamına sebep olan beyit şudur :

Bir Halili evvel gelip etmişti
esnamı şil'est

Sen Halilim şimdi geldin hal
kı ettin putperest

Ateş Mehmet Paşa :

Bahriye Müşirlerinden idi. Si vastopol harbinde müttetik donanmasına cesaret vererek zaferi temine âmil olmuştur. Tersaneîâmireyi idare etmiş, Sultan Aziz devrinde bahriye nazırlığı yapmıştır. Bahriye feriklerinden Arif Paşanın babasıdır.

Medenî Mehmet Efendi :

Üçüncü Ahmet devrinde yaşamıştır. Âlim bir zat idi. İlmi, ahlâkî, felsefî, 16 eseri vardır. Elyazısı ile yazılmış olan bu eserler Süleymaniye kütüphanesindedir. 1772 de Medinede ölmüştür .

Reşit Tarakcıoğlu

TRABZON, ADI ÜZERİNE BİR ARAŞDIRMA

III

Araştıran : Haliloğlu
Hakkı Tuncay

V - "Trabzon, adı ile ilgili adlar

«Trabzon» adının geçmişini ararken bu ada uzak, yakın ilgisi olan o kadar çok kelime ile karşılaştık ki işin içinden çıkmak zorlaştı. Üzerinde çok durulacak bir nokta, bu çeşid yer adlarının Orta Asyadan çıkan akın yolları üstlerine serpilmiş bulunmasıdır. Bunların bazılarını göstermeye çalışalım :

1 — «Trabzon» adını «Tur apsu» şeklinde izlemiştik. Birinci unsur olan «Tur» kelimesini Tar, Tor, Tör, Tür, Tir, Dar, Dor, Dur, Dir biçimlerinde de görüyoruz .

a) Tar : İki köy adı. Der: Vanın bir köyü. Ter: İspanyada bir nehir. Tir: Zonguldak köylerinden. Dir: Van köylerinden; Orta Asyada bir ırmak; Irak, Şam yollarında bir manastırın adı (Dir-ab-un'da Nuh'un kabri varmış) Tir: Suriye'de Finike ülkesinde Sur şehrinin eski adı. Dur: Belçikada bir yer. Thur: Eski İskandinavlıların bir mâbudunun adı (Kamusulâlam); İsvecrede bir nehir adı .

b) Taru: İtalyada bir nehir. Tore: Avusturyada bir yer adı. Thera: Santorin adasının eski adı. Trau: Adriyatik kıyılarında bir yer. Troy: Amerikada bir yer. Dire: Antalya ve Siird'de bir köy ve Kızıldeniz

kıyılarında bir eski kasaba. Taures (Tor) : «Kırım şibih ceziresiyle ci varlarında sâkin bulunmuş bir kavmi kadimdir . . . En büyük ilâheleri bulunan ve kamerden kinâye olan (Opis) e insandan kurban keserlerdi. (Opis) adı üstünde «ab-absu» dan bahsederken duracağız. Şimdilik şunu söylemeliyiz : Mısırlıların mukaddes öküzleri «apis» oradan buraya gelmediğine göre Torların kandaşları tarafından oraya götürülmüşdür. Bu ad, İbrahim peygamberin kurban efsanesinin nereden geldiğini de açıkca gösterir sanırız!) Toro: İspanyada bir nehir adı. c) Tarabiye: Kocaeli köylerinden Tarabya: Boğaziçinin ünlü yeri Şemseddin Sâmî buad için «İsmi Terapiya'dan muharret'dir ki lisan-ı Yunânide mahallî şifâ demek olmağla bu da ciyâdet-i havâsına delâlet eder» diyor. (35) Kelimenin aslı, dil ve tarihin verdiği işârete göre (Tar-ab-ıy-a) olmak gerektir. «Tar,» Tur-absu'daki Tur'un aynıdır. (Vokallerin yâni sesi doğruca çıkanların, a, e, ı v. s. mânâ kuruluşunda esaslı rolleri yoktur.) «ab» da belli. «ıy» ve «a» par-

çaları da Sumerce de su mânâsına gelirler. (36) Burada, Rumlarca «Mukaddes» mânâsına gelen «aya» kelimesi ile «ayazma» kelimesini hatırlamamak elden gelmez. «Ayazma» (ay-a-zu-ma) olmalıdır. Gerçek, ayazma, kutlu sayılan bir çeşme değil midir ?

Darabi : Anadoluda bir köy adı Trebbia: İtalyada bir nehir adı (Tir-ab-bu'a) Sumer'li'lerde «bu» kelimesi de su mânâsına gelmekdedir. (H. de Barenton) bugün dilimizde yaşayan bu-ğ-u, bu-l-ut, bu-l-ak bu n'ar sözlerinin başındaki parçadan da belli değil mi? Trabzonda bazı köylerde çiğ kelimesine «zah» derler. Zah düşdü (Beşikdüzü). (Zu su ile ah parçalarından doğmuş; ikisi de su demek) Bâzı köylüler de «bu» yâhud «buğ» düşdü demektedirler. (Anifa kövü) Çocuklar «su» isterken «buv» derler. «Bu» kelimesinde «ab» kelimesinin tersine olarak sesli harf başa gelmiştir. Asılları «aub», daha doğrusu «ağ-ub» dan «ab»; (Bu şekil, ab kelimesinin farscaya neden âb biçiminde geçtiğini gösteriyor gibidir) «bau» dan «bu» olmak gerektir. Bâzı kere «au» sesinin ikisi de kalarak «o» sesi vermektedir. «au» da Fransızca su demek değil midir. («o» kelimesi ıtlak ile ifâde edilmek istenmiş su mefhumunun kendisidir. Oluk kelimesindeki «o» işte bu kelimenin kendisidir. (37)

İngilizcede deniz mânâsına gelen «sea» kelimesini de unutmayalım ! Eski Almancada «sêo»

Nitekim «ul» da su mânâsınadır bulut sözü (bu-ul-ut) dur, «u» fone mi düşmüştür. «Bu» ve «ul,» ile ya-

pılmış yer adlarını bir satır aşağıda göreceğiz. (Tanınmış kadın romancı Aksel Munt'un Lapon ülkesindeki seyahat yazılarında «boğ,» kelimesi sis demektir; buğ'un aynı).

Tarabul : Bir satır yukarıda parmak basdığımız adlardan biri, Giresun'un bir köyü (Tar-ab-ul' Bu kelime, Tur-absu'nun tıpkısıdır. Fakat, atalar bu kelimeleri öyle bir şekil zenginliği ve güzelliği içinde kurmuşlardır ki insan hayran kalıyor...

(Burnumuzun dibindeki Pulatna'ya Rumca çınardan gelir demişler. Kelimenin baş tarafındaki «bul,» nereden geldiğini gösteriyor !)

Tarabzonlular: çok dikkate değer olan bu ad, Adapazarı köylerinden birinin adıdır. Tarbasar: Elâzığ ili köylerinden. Tarbes: Fransa'da. Tarabunç: Sicilyada. Derbil: G. Antep köylerinden. (Der-bu-ul)

Derbule : Diyarbakır = Çermik köylerinden (Der-bu-ul-a) Terbule: Sicilyada bir kale (Yâkut i Hamevi:

Muacemül Büldan) Tirebolu : Giresun'un ilcesi. Rum uydurması, bu güzel Türk adı için, «iç kasaba mânâsıyla Tripoli'den gelir,» demiş. Hakikat meydanda: (Tir-ab-ul-u) aynı ad Buldan ilcesinin bir köyünde (Direbol) biçiminde yaşıyordu. Bu dere köyünde o bölgenin en güzel narları yetiştiğinden, adı «Narlidere,» oldu. Sırası gelmişken «Buldan,» adının bize göre nereden geldiğini gösterelim: (Bu-ul-dan) Rumlar, güzel şehir mânâsıyla «Politen» demişler, amma bunun uydurma olduğu şüphesizdir. Sivasın Su şehri ilcesinin bir köyünün adı da Buldan'dır.

İNÖNÜ ZAFERİ

O gün "Haydi yiğitler,, Jeyince hücum marşı
 "Allah! Allah!,, sesleri titretti bütün arşı!
 Şahlanan, bir arslanı, adımları dev gibi,
 Şah'anan bir volkandı, gözleri alev gibi.
 Hangi çılgın taslamış zincir vurmaya Türke
 Hangi gafil düşünmüş pusu kurmayı Türke?
 Ürkerek eğilmeli Türkün azmi önünde,
 Bu ikinci hamleydi düşmana İnönü'nde.
 Top tüfek seslerinden feza inledi: çin! Çin!
 Bu ne müthiş akındı ölüme zafer içi!
 Elde yoktu bir silâh, er o kadar noksan ki...
 Mehmedin göğsü kale, bakışları ok sanki.
 Varsın delsin bir kurşun onu sol memesinden,
 Varsın kesilsin dili o "Allah,, demesinden.
 Varsın uçuşun havaya başı, kolu, bacağı
 Tek, sönmesin ardından tütecek son ocağı.
 Şahlanan bir arslanı, adımları dev gibi,
 Şahlanan, bir volkandı, gözleri alev gibi.
 Bu düşmana öyle bir inişti ki tepeden
 İNÖNÜ müjde verdi hemen Metristepeden!
 Hangi çılgın taslamış zincir vurmaya Türke
 Hangi gafil düşünmüş pusu kurmayı Türke?
 Tarih denen kitabı al da çevir, çevir bak:
 Türkün şanlı dününden haber verir her yaprak.

İbrahim Örs

Bu addaki "dan,, parçısı yer adı yapan bir ek olsa gerek? Bu ad, "Buladan,, şeklinde de söylenir (Bu ul ad an) hepsi de aynı mânâyı veren dört unsur. Erzincanda Amadan ve Armudan köyleri var. Bul

(35) Kaamûs-ul Âlâm 4.c

(36) Hilaire de Barenton: L'origines, des langues, des religions et des peuples.

(37) H. Reşid Tankut, adı geçen eser 117.s.

dan'ın pek tatlı sularından birinin adı Bulak'dı. (Bulak, Kahire'nin iskelesi bir kasabanın da adıdır.) Aynı şekilde yapılmış olan şu adları da kaydedelim: Bulancak, İnebolu, (Rumlara göre bu ad «Yunopolis» ism-i yunânîsinden galat imiş. Kelimenin aslı ise parıl parıl parıldamaktadır: (In-ab-bu-ul u) "In,, kelimesi "Tur,, gibi kutluluk taşır; çünkü koruyucudur. "Indra,, Hind Brahmanların mabudlarından olup, esir, gündüz, nur, yıldırım, bulut ve yağmurun tanrısı ve hayır meleklerinin reisi (Kaamus-ul-Âlem). Indre Fransada bir nehir adıdır. "Inay,, Uşak yakınında bir yerin adı. "In,, Almanyada bir nehir adı. Indus adını da gözden kaçırmayalım. Bizim "inek, kelimemiz de bunlardan olmalıdır.) Bolu, (Bolu'nun Hadriyanopolis adından geldiği maznun imiş!) Poli Hind'de Madras'da bir kasabanın adıdır.) Safranbolu, Kantanbul, (Kastamonu'nun bir şekli de böyle olabilir. İkisi de aynıdır: (K as it-an bu-ul), (K as t-am-an-u) İ s t a n b u l (bu ad; Rumca şehre veya şehirde demek olan (İs-tin-polin) tâbirinden galat imiş!) İstanbul, adı Türkler tarafından verilmiş. Oysaki fetihden iki asır önce yazılan «Muacemül Büldân» bu adı kaydetmiştir. «İstanbul» adına benzer adları: İstanköy, İstanus (Ankarada bir kasaba ve Antalyada bir nahiye), İstagra (Aristo'nun vatani) kelimelerinde de görüyoruz. İstanbul'un aslı (İs it-an-bu-ul) olmak gerektir.

İs: Isıcak ve ıslak kelimelerinin başlarındaki kutlu varlıkların adı: It: Bu da öyle; ot: ateş. (İ düşmüş) an veya am: b-n-m değişimi ile su demektir. Bu-ul da öyle.

Buda (Hind ve Çinde Aklikü'llün adı Buhara, Buğdan, Budin adları da aynı yapılışı taşımak gerektir. Carablus, (car da tar veya tor gibidir, Nablus: (Yunanistanda ve Beyrut'da bir şehir. Görünüşe göre baş tarafindan «i» sesi düşmüştür. Aslı in-ab-ul-us olmalıdır.)

Trablus (Şam ve garb Trablus'ları). Bu ad «Trabzon» adının tıbbısidir. (Tir-ab-ul us) yalnız «su» yerine, aynı mânâyı verdiğini beş on satır önce bildirdiğimiz «ul» gelmiştir. «us» dan ilerde söz açacağız. Batıdaki adı Kaamûs-ul Âlâm'da Tripoli de Barbarie diye kayıtlı ve şu bilgi: «pek eski olup berberler indinde ism-i kadîmi «Vaye» yahud «Vayat» olduğu mervi ise de kütüb-i Arabiyede (Bunare) (unarpınar adına dikkat buyurula!) ismiyle mezkûrdur. Finikeliler bu şehri işgal edip Romalılar dahi «Oya» (yine su) tesmiye etmişlerdi... Bilâd-ı selâse mânâsıyla lisân-ı Yunânîde (Tripolis) tesmiye olunmuştu.» (38) Şam Trablus'u için başka bir uydurma: Her biri surla çevrili üç mahalleden mürekkep imiş de onun için «Tripolis» denmiş. (39) Yunanlılara kadar aslını koruyor da onlar tarafından bozuluyor. Her yerde böyle! Bu gerçeği, ünlü Fransız tarihçisi Charles Texier çok iyi anladığı için evvelce adı geçen ve R. P. Pulant ile birlikte meydana getirdikleri eserde Trabzon hakkında Pozanyas'ın yazdıklarını işaret ettikten sonra şöyle diyor: «... Karadeniz Trabzonuna duvarlarının murabba şekline göre isim verildiğine dair olan rivâyetler Greklerin yapmasını bildikleri bir

(38,39) K Âlâm, 4 c.

kelime oyunundan ibaretdir. » (40) Yıllarca süren târih araştırmalarında isimler için rahmetli Rıza Nur B. şöyle der: «Yunanlılar ve Bizanslılar muhtelif Türk uruklarına muhtelif adlar vermişlerdir. Bu adlar âsıl Türkçe adların müthiş bir sûrette bozulmalarından teşekkül etmiştir.» (41)

Araştırmamıza devam edelim: Dirabuz: Aydın ili köylerinden Tirapen: Çoruhda. Tiröp: Siirdde. Trapani: Sicilyada eski bir şehir. Dirban: Muğ'da. Dirbisan: Siirdde. Tirbizek: Malatyada. Torapan: Denizli köylerinden. Toropetz: Rusya'da Torope çayı üzerinde bir kasaba. Torbivat: Çoruh köylerinden. Troppau: Silezyada bir yer. Tropea: İtalyada. Tuapse: Karadenizdeki Kafkas limanlarından. Tarcala: Endülüsde bir yer adı. (Yakut-ı Hamevi).

ç) Tercan: Erzurum'un ilçesi. Terice: Samsunda bir köy. Tercil: Diyarbakır köylerinden. Direcik: Aydın'da. Tircank: Muğ'da köy. Turac: Tokat ve Kocaelide köy.

d) Tharda: Macar ülkesinde bir eyâlet. Tartaro: İtalyada ırmak. Tarudant: Mağrib-i aksada Sus eyâletinin merkezî bir kasaba. (Sus adına dikkat buyurulsun. Bu, Elam'in başkendi idi.) Ayrıca Orta-Asyada da bir sus vardır) Tartesse: İspanyada. Derderic: Elâzığ'da. Triton: Tunus'da bir göl; deniz tanrısı. Tridotis: Keldanistanda eski bir şehir. Torum: Erzurumun ünlü ilçesi ve ırmak adı. Tauride: Kırım yarım ada-

(40) İnan mec eski seri 2 s C. nemreoğlu Bâki B. ter.

(41) Rızâ Nur: Türk tarihi 1 c 83 s

sının eski adı. Bugün Rusyanın güneyinde bir eyâlet adı. Torut: Elâzığ. Tortos: Şam kıyılarında bir yer. Dördül: Kastamonu'da. Toran: Erzurum ve Erzincanda. Durdu: Sivas'da. Durutlar: Ankarada.

e) Tarfa: İstanbulda. Tıraf: Trabzon'da arazi kaşı demektir. Travnik: Bosnada. Turfan: ünlü Türk şehri. Turova: Ünlü tarihi şehir. «Tur ova» adının Orta-Asyada Suğd ilinde bir eyâlet adı da olduğunu M. Şemseddin (Günaltay) kaydediyor ve Lassen'in bu adı Turan adıyla ilgili gördüğünü bildiriyor. (42) Kelimenin ikinci parçasının «ab» in aynı olduğuna şüphe yoktur. (b v değişimi ile) Of ilcemizin adı da böyledir. Türkistanda Ufa şehri var ki aynı biçimde. Dereova: Çanak-kale köylerinden. Travancore: Hind'de bir şehir.

f) Taragonda: Balıkesirde. Dargan: Urfada. Taragone: İspanya'da. Tergovist: Romanyada. Terglou: Alp dağlarından. Diragan: Konya'da. Trogen: İsviçrede. Dirgenler: Muğ'da. (Muğla adı Buğ-la) Dirgine: Zonguldakda. Tircis: Gümüşhanede. Tirgana: Trnbnzonda. Thurin: ge: Alamanyada eski bir hitta Turgay: Aral gölüne dökülen bir ırmak.

g) Taraht: Giresunda. Tarhala: Mağnisada. Tarhana: bazı illerde köy. Taraksu: Pötürgenin bucağı. Tarkala: Mağribde Sahrayıkebir yönünde bir kasaba. (Yakut-ı Hamevi) Tarrakay: Sibiryada Amur nehrinin denize döküldüğü yerde bir ada. Tarkuini: İtalyada büyük ve ünlü bir şehir. Tarkum (Tarchum) adında bir de Etrüsk kumandanı vardır

(42) Bak M Şemseddin, Mufasal Türk tarihi, 52. s çıkması

ve şehir adı ondan alınmadır. Tarık: Ünlü Türk komutanı ve onun adını taşıyan boğaz. Derik: Anadoluda köyler. Terehun: Vanda. Terken: Çorumda. Terkini: Erzurum. Terkos: İstanbul. Terek: Kafkasyada bir nehir ve eyâlet. Trak: Afrikada büyük bir kasaba. (Yakut-ı Hamevi) Trakya: Paşaeli. Trachine: Teselya'da çok eski bir şehir. Tricala: Tesalyada. Troki: Rusyada. Dirik: Anadoluda çeşitli yerlerde. Tirah: Erzurumda. Tirha: Erzincanda bir köy. Sökede bir yer. Tirk: Diyarbakırda. Tirkeş: Erzurum ve Mağnisada. (Keş, bir Sumer sitesinin adıdır. Çerkeş, Keşan adlarını hatırlamalıyız.) Tyrrhenes: Eski Pelasg kavimlerinden. Tyrrhenie: İtalyada Toskana taraflarında oturmuş insanlar; Aydın (Lidya) dan göçmüşler; Tirenin denizi bunların adını taşır. Tornik: Sivasda. Torunkiriz: Trabzon'da. Torikum: Bu ad çok ilgilen dirici olmalıdır; Zürih'in eski adıdır. Ve Zürih şehri pek eskidir. Turahasuyu: Ordu. Duruhan ve Duran: çeşitli yerlerde. Turh: Muğ'da. Turhal: Tokadda. Turhu: Sivasda. Türkânşa: Çorum; (anşa üzerinde durmalıdır.) Türk ile başlayan pek çok köy adı vardır, Trabzonun Türkelli'si de bunlardan biridir.

h) Daril: Kafkasyada bir nehir ve kale adı. Tralli: Lidya hitta kadimesi şehirlerinden. Drail; Mardin köylerinden. Tirilye: Bursanın bir bucağı (Tur-ul-uy-a). Derla: içel ve Konyada. Torul: Gümüşananın ilçesi (lor-ul). Torullu: Mağnisa köylerinden. Dorylium: Konyadaki Eski şehrin eski adı. Turulu: Trabzon'da. Turlu: G. Antebde. Turulya: Kırklareli köylerinden. (Biraz yu-

karıda geçen Tirilyeyi hatırlayalım. «Tor» lu adlar deniz kıyısına yaklaşıpca vokal darlaşmakta ve in' celmektedir; «o» lar «u» «ı» ve «i» olmaktadır. Bütün Karadeniz kıyılarının kalın seslileri ince söylemeleri de bu dil özlüğüne bağlansa gerektir. Daha doğrusu birincisi ikinciye bağlanmalıdır.) Turla: Din-yester nehrinin eski adı.

i) Tarım: Orta-Asyadaki ünlü yayla ve ırmak; Ceziretülarabda büyük bir kasaba; İranda büyük bir bölge. Darum: Kudüs taraflarında bir kale. Tarumalı: Urfada. Teremag: Vanda. Terme: Samsunun ilçesi (Eski adı Termoden olup Amazonların oturdukları yer. Eski Romalılarca hudud ilâhı sanılırdı ve insan başlı bir kaya şeklinde düşünülürdü. Ş. Sâmî) (Saka Türklerini hatırlayacağız.) Sırası gelmişken «Amazon» kelimesini de çözmeye çalışalım: (Am-a-zu-n) ilk parçadaki «m», «b» nin bir başka şekli olduğuna göre: (Ab a zu'n) Amerikadaki büyük nehrin adının «Amma uzun» dan değil, yukarıki şekilden türediğine hükmedebiliriz. Terme: Zonguldakda bir köy. Terman: Malatyada. Termul: Diyarbakır. Teramo: İtalyada bir yer. Termayık: Selânik körfezinin ismi kadimi. Thermia: Yunanistanda bir yer. Termiz. Orta-Asyada. Termopil: Ünlü geçid. Tauro-menas: Girid'de Thermus: Yunanistan şehirlerinden. Termini: Sicilyada bir yer. Dirmil: İzmir'de. Dirmili: Burdurda. Torama: Elâzığ. Toraman: Erzurum. Turamanlar: Kocaelide. Dürmepınar: Sivasda.

ı) Tarnoy: Kırklarelinde. Daren-de: Eski bir kasaba. Tarente: İtalyanın cenub cihetinde pek eski bir şehir olup Taras isminde bir reis

yanında o tarafa hicret etmiş bir takım Gridliler tarafından kurulmuş Tharn: Prusyada. Tarn: Fransada bir nehir ve şehir, Taran: Kızılde' nizde bir ada. Taronis: Eski Galle' rin ra'de müekkili zû'metdikleri bir mâbudları olub eski Cermenlerin «Tur» isimli mâruf ilâh'ı kâzibleri' nin aynı olması muhtemeldir. (Ş. Sâmi). Tarnapol ve tarnof: Galiç' yada. Darin: Ummanda bir kasaba. Terranova: İtalyada ve Sardunyada. Diran: İstanbulda. Tırnava: Bursa da. Tiran: Arnayudlukda. Trangue' bar: Hindde. Trani: İtalyada. Tra un: Tunaya akan bir ırmak. Diran: Diyarbakırda. Dirin: Mardinde. Di rona: Trabzonda. Tirynthe: Argolide hitta-i kadîmesinde bir şehir kadim olub Herkül'ün makarrı idi. (Kaa' mus ul-Âlâm) Trent: İngilterede bir nehir. Trenton: Amerikada bir ka saba Trante: Avusturyada Tirolde bir kasaba Tırnova: Bulgaryada. Dorni: Muşda Doruna: Gümüşana da Toransas: Bayburd'da. Torano va: Ankarada Tornea: İsvecde bir nehir Torino: İtalyada pek eski bir şehir Türnik: Gümüşanada Duran lı: Kars ve Kocaelide Turan: Bü yük Türkeli ve Türkiyede pek çok yer adı. Turnoy: Kırklarelinde To urnovo: Tesalyada Turane: Çin Hin dinde Tournus: Fransada Turen: Mekke taraflarında Touraine: Fran

sada Duran: Yemende bir kasaba. Türnük: Samsunda.

k' Tarsus: Pek eski bir şehir. Ş Sâmi, Finikeliler, tarafından ku rulduğunu yazıyor Bu, şüphesiz su götürür bir kayıddır (Tar'su's) adın da ikinci parçanın ünlü Elâm mer kezi (Sus) un aynı olduğuna dikkat buyurulsun Tharsis: «Kütüb-ü İbra niyede mezkûr uzak bir mahalın ismi olub, Hazret-i Süleyman'ın se fâini oradan altın aldıkları rivâyet olunur» (Kaamus ul-Âlâm 3 c) Bu adın Tarsus'un aynı olduğunu söy lemeğe lüzûm bile yok «Sis» in su ile olan yakınlığını da biliyoruz Tara zone: İspanyada pek eski bir kasa ba Dersim: Tunceli'nin eski adı. Dersin: Muşda. Tızık: Gümüşanada, Tıraz: Orta Asyada. Dirizbin: Mar dinde. Tırzik: Trabzonda (Tur zu k) Tırza: Filistin'in eski bir kasabası. Toresan: Samsunda Torusu: Sivas da Torzik: Urfada. Toros: Ünlü dağlar. Toros: Kastamonuda bir köy. Toroslu: Trabzon köylerinden. Doris: Eski Yunanda bir yer. Du rasan: Balıkesirde Turuz: Balıke sirde. Tursi: İtalyada kasaba. Tur yassu: Brezilyada bir nehir . . .

Gelecek yazımızda "absu,, ile ilgili adları sıralamaya çalışacağız.

— Sürecek —

Haliloğlu Hakkı Tuncay

Karadeniz

ve

Karadenizliler

Karadeniz dalgalı; toprağı, dağı gibi Yeşil olur suları bahçesi, bağı gibi Dehşet verir Karayel, munis olur poyrazı Kışı serin geçse de cennet gibidir yazı. Bazan uyur sedasız sanki uysa bir peri Bazan çok hırçınlaşır inletir göğü, yeri. Birdenbire dalgalar sahile köpük taşır Balıkçılarla oynar, kumsalla şakalaşır. Bilir Karadenizli onun tuhaf huyunu Dikkat eder küreğe hiç incitmez sayunu. Bilir ki Karadeniz dinlemez gönül, hatır «Adam sen de» diyene dalgalar el uzatır. Onun sırtından yaşar bu sahillinin çoğu Gözünü onda açar Karadeniz çocuğu. Yazın kumunda yanar, kışın suyunda üşür, Sonra biner kayığa dalgalarla dögüşür. Ruhu denize benzer her Karadenizlinin Ne ihtirası tanır, ne intikam, ne de kin. Tarlasında, bağında hep kendi başınadır Fındık bahçelerine, denize âşınadır. Tembelliğe göz yummaz, sevmez böyle gidişi, Deniz dalgası gibi bitmez, tükenmez işi. Gece balığa çıkar, gündüz tarlayı sürer, Yurduna yan bakanın başına çorap örür. Hele biraz efece bağlam şsa kuşağı, Hiç kimseye benzemez bizim yalı uşağı. Ne yaradılıştadır bilmek istersen onu, Bayramlarda düğünde seyreyle horonunu. Seyreyle titreyerek her ayak vuruşunu, Seyreyle gurur dolu göğsünün vuruşunu. Türklüğün öz imanı vurur o göğüslerde, Karadenizli hazır! gökte, denizde, yerde. Yurdu korumak için ezelden seferberdir, Bahçesinde bahçıvan, Türk ordusunda erdir.

18. III. 1945 Ankara

N. Tarakcıoğlu

Bayburtlu Celâli

Yazan : Mehmet Atay

II

Şiirin tahlilinde de böyle manevi bir hadisenin vukubulduğunu anlıyoruz. Ce'âlî'deki bu irticali nazım söyleme kabiliyet ve hareketlerini gören cahil ve görgüsüz köy halkı etrafına toplanmış onun bir cinnet alâmeti zannettikleri bu hallerine acınırlarken, onlara karşı söylediği koşmada şairin tasavvufi güzelliğe meftun sanatkar ruhunun ne kadar derin bir heyecan içinde olduğu anlaşılıyor :

Koşma

Beni kınamayın Hakkı sevenler,
Rüzgâr esmeyince dal ırganır mı ?
Küllü boş değildir aşka düşenler,
Katre düşmeyince sel uyanır mı ?

Öyle bir Mecnunem Leylâya Billah,
Okunur isminde Harf i Bismillâh,
Aldı her yanım Hasbeten Lillah,
Tanrı'yı zikreden kul kınanır mı ?

On sekiz bin âlemin perverdigârı,
Mevlâm her kuluna vermez bu kârı,
Gün begün artıyor bülbülün zarı,
Koncesiz gülşene gül dadanır mı ?

Buldu Celâli'yi Kırklar, yediler,
Edebin öğretip hizmet verdiler,
Haşrede bu çarhı döndür dediler,
Sormadım ki buna kol dayanır mı ?

Celâli hayatında bir çok sefalet çekmiş, bitmez, tükenmez bilmiyen mahrumiyet ve zaruretler içinde

yaşamıştır. Bu acıklı hayatın iç yüzünü karısı Leylâ Hanımın ölümünde yazdığı bir mersiye'nin muhteviyatından anlıyoruz. Şairin hassas ve içli ruhunu zedeleyen bu mütemadi yokluk "deriden aşacak,, kadar bariz, açlıkla savaşıyor. Kadar şetin bir mücadele halini aldığı halde, onun eğilmek bilmiyen ahlâkının "namerde ağı, merde şeker,, olduğunu ne içli ve samimi bir eda ile anlatıyor. Ve yine karısı Leylâ Hanımın yün posasından ördüğü "çöpür ağı,,nın, komşularına kabal biçtiği sap oranın geliri ile "kesmük ekmeğine,, bile hasret çektiklerini, mütevazı ve "dertli,, bir çoban ağzından ne sâde ve pürüssüz bir lisanla ifade ediyor. İşte Leylâ Hanım için yazılan bu mersiye dertli ve kederli şairin geçim hayatını anlatan, adeta, Allaha sunduğu şifuhî bir rapor mahiyetindedir :

Ev bark yapmak için, tenli mereği,
Düzüp koşmak için tepir, eleği,
Şu kavdan yaptığın tecir (1) tereği,
Divan-ı bariye yadigâr götür .

İğle ördüğün çöpür ağını,
Kağan (2) eylediğin kelem bağını,
Kabal biçtiğimiz sap orasını,
O Ulu Tanrıya armağan götür .

(1) Alçak ve oldukça enli mu-kavim bir terek .

(2) Ayıklamak, çapalamak ,

Yemtim göleğini diken iğneyi,
Her gün yal verdiğin topal ineği.
Ayran topladığın o ak küleği,
Mahşer yığnağına sakla sar götür .

Uç kod arpa, üç kod çavdar ekerdik,
Kesmük ekmeğine hasret çekerdik,
Namerdlere ağı, merde şekerdik ,
Sözümü tekrar et, iftihar götür .

Ele kismet balsa, bize pay taşıdı,
Yokluktan dardımız deriden aşdı.
Açlıkla uğraşmak hayli savaştı
Çektiğim mihnetten ah ü zar götür .

Yetim bırakmıştın emzik vaktında,
Gam ile kardaştın gençlik çağında,
Bir dal yeşertmedin gönül bağında,
Gönül yarasından inkisar götür .

De ki: "Kadir Mevlâm bize ilişme,
Dünyada sızlayan çibanideşme,
Celâli babadan sorma söyleşme,,
Bu dertli çobandan bir selâm götür .

Bu şiirdeki ifade kuvveti, taşıdığı mâna tahlile şayandır. Görülüyor ki; şiirin mevzuu hazindir. Artık şair zevcesinin ölümü karşısında mutasavvuf bir derviş haleti ruhiyesile, onun ev kadınlığını, kendine ve çocuklarına karşı olan feragat ve fedakarlıklarını saydıktan sonra, yokluğun ve sefaletin acı hicranları içinde kıvranırken onda ki bu ezeli yaraların "Divanı Bariye,, götürülmesini istemiyerek "dertli çobandan,, bir selâm götürmesini temenni ediyor .

Celâli, kendi köyü olan (Tahsır nı) nın 30 kilometre şimalinde bulunan "Hindi,, köyünden evlidir. Gerek Hindi ve gerek Tahsır nı hal-ki arasında dolaşan rivayetlere nazaran; Celâli Hindili zevcesi Leylâ Hanım ile gerdeğe girdiği gece, zi-

faf odasına girmeden evvel kapının sövelerine ellerini dayayarak, oda-da "duvaklı,, olarak ayakta şairi bekliyen gelin hanıma hitaben şu koşmayı söylemiştir :

Sunam hangi bağın ayva, narısın,
Bahçeler rummanı sen sefa geldin .
Bendeki bülbülün, gül ansarısın
Gönlümün gülşeni sen sefa geldin .

Revan ehlimisin, Nahçıvanlı mı ?
Kara bağlımısın, Dağıstanlı mı ?
Semerkant, Kandihar Bedağşanlı mı ?
Gürcistan reyhanı sen sefa geldin .

Bir habı gaflette üçler, yediler,
Seni bana hekim, cerrah dediler.
Yaram göz göz olmuş, bir tabip diler
Derdimin dermanı sen sefa geldin .

Üç harf, beş noktadan (1) aldık hesabı
Seni bize yazmış ezel kitabı
Şimden geru kaldır yüzden nikabı,
Hanemiz erkânı sen sefa geldin .

Badeler nuş etmiş ehli dilim ben,
Şat Fırat, Ceyhunum, nehri Nilim ben
Kimse bilmez ne revnakta gülüm ben
Bağımız bağbanı sen sefa geldin .

Sakla "Celâli,, yi gevher taş gibi,
Altın tasda od görmemiş aş gibi,
Parmağında hatem yüzük kaş gibi
Canımın kurbanı sen sefa geldin .

Şairin ruhunu kavuran tasavvufi aşk ile, derin bir içtimaî görüş nüfuzu nazarı birleşerek ne tatlı bir ahenk ve ritim halinde şiire inkılâbediyor. Onda öyle coşkun bir ruh vardır ki "Şat ve Fırat,, gibi geniş ve derin, "nehri Nil,, gibi taşıdığı zaman etrafını ihya edecek

(1) Üç harf, beş nokta ile arap harflerile (Aşk) kelimesini kastediyor .

kadar feyizlidir. Ve yine onun "ne revnakta bir gül olduğunu kimse bilmez ., Diye nakkında bir fahr ve gurur hükmü çıkarıyor. Mama fih burada Celâli'ye taraftar bir hüküm ile hak vermemiz icabeder. Çünkü, mütevazı ve cahil bir köy kızı ile hayatını birleştiren şair kendini tanıtmak, onun üzerindeki tesirin şiddetini artırmak için böyle haklı bir gurura kapılarak ona kendini metetmesi doğru olsa gerektir.

Kalbinin bütün samimiyetiyle karısına bağlanan ve onu, göz göz o'aa manevi yaralarına bir hekim, cerrah gibi gören Celâli, bu şiirin de kelime ve lisana olan hakimiyeti ile içinden gelen temiz ve içli görüşlerini çok güzel tebarüz ettirmiştir .

Celâli mutasavvuf bir halk şairi. Ondaki bu tasavvufi görüş ve ruhu çekemiyen kuru softalar Celâliye daima hücum etmişler , mutasavvuf ruhunun bir tercümanı olan koshmalarından züht, şeriat naına birçok mânalar çıkararak kendini kızılbaşlık ile ittiham etmişlerdir. Şairi kızılbaşlık ile tahkir ettiklerini şu koshmasından açıkca anlıyoruz :

El'an elinden fitne-i devran
Ab-ı kevser versen zehr i aşderler
Şat gözümnden aksa Fırat dilimden
Elim elmas dökse, kara taş derler .

Gör nice danışır yahşı, yamanı,
Aman Allah yok mu bunun imanı
Her nerde çalınsa bir saz kemânı
Buna nasıl tecelli hep savaşı derler.

Aşk ile ah edüp kanım dökerim,
Kantar ile derd=ü belâ çekerim
"Sultan'ı yaveri,, nin harbin öğeri
Celâli hod behod kızılbaş derler

Hazreti Ali'nin cenklerini öğdüğü ve Ali'ye methiyeler yazdığı için kendini tahkir edenlere karşı susmamış, kelimelere olan pürüzsüz hakimiyeti ve tasavvufi bir heyecan ile mücadeleye girerek, yazdığı muhtelif koshmalarıyla züht ve şeriat mensuplarının karşısına çıkmıştır .

Şiirlerinin bir çoklarında bektaşilik ve hurufilik imtizacı görülmektedir ki; bu haleti ruhiyeyi bir çok koshmalarına müşahade ettiğimiz gibi şu kıt'asının ihtiva ettiği mâna da böyle bir duyuş ve görüşü tebarüz ettirmektedir :

Bugün hüsnün bağı elvanlaşıp dur
Huplar yığınak olup imzalaşıp dur
O şems=ü kevkeple noktalaşıp dur
Hurufat içinde () dan ziyade.

Ona, dergâh tanımaz dediler,
kızılbaş dediler, fakat Celâli emin
dir ki Allahın k'besi olan "gönül
camını,, kırmadıktan sonra kimseye
eyvallahı yoktur :

Celâliye derler tanımaz dergâh
Etmedi kimseye asla eyvallah,
Ben gönül camını kırmadım Billah
Hiç kasem olurmu bundan ziyade,

Mehmet Atay
Devam edecek

Ö z ü r

Geçen sayımızdaki Celâli yazımızın sekizinci satırdaki verilmesi sözü verilmemesi, 9 uncu satırda sanat kelimesi sanıf, 13 üncü satırda ilgilerinin sözü ilkelerinin, 23 üncü satırda bireysel sözü yersel, 27 inci satırda Ayvaz sözü Abuş, 29 uncu satırda as l adı sözü asadı, 32 inci satırda (ünlü çoban) sözü (dertli çoban), olacakken yanlış dizilmiştir Sayın okurlarımızdan özür dileriz .